

XIX a. istorijos mylėtojas Vincentas Daugėla Narbutas

Adam Stankevič

Vilniaus universitetas

Įvadas

XIX a. yra pagrįstai įvardintas istorijos amžiumi. Domėjimasis senienomis tapo įvairių bajorų, išsilavinusių žmonių pagrindiniu pomėgiu. Tuo metu prasidėjo daugelio praeities reiškinių, procesų, įvykių mokslinis aiškinimas. Šiam sąjūdžiui dirigavo Teodoras Narbutas, Mykolas Balinskis, Juozapas Ignotas Kraševskis, didelę įtaką darė ir Simonas Daukantas, Simonas Stanevičius, Dionizas Poška. Nepriklausomos valstybės praradimo sąlygomis buvo suvokta istorijos reikšmė tautai, todėl iškelta būtinybė visiems pažinti gimtojo krašto praeitį, o jos tyrimas laikytas pilietine pareiga. Tam tikrą impulsą davė ir statistikos komitetų Rusijos imperijoje veikla. Spaudoje lenkų kalba pasirodė įvairių vietovių istoriniai aprašymai, o vietos intelektualai ėmėsi krašto senienų ir istorinių duomenų rinkimo¹.

Todėl nenuostabu, jog XIX a. istoriografinis paveldas buvo gausiai tyrinėjamas. Šioje srityje išsiskiria Redos Griškaitės tyrimai, kuriuose atskleidžiami žymių ir mažiau žinomų XIX a. Lietuvos istorikų nuopelnai². Tačiau šioje srityje vis dar pasitaiko nemažų atradimų³. Štai, pavyzdžiui, ilgą laiką buvo primirštas Vincentas Daugėla Narbutas. Tai atsitiko, matyt, dėl to, jog jis nieko nepaskelbė, nepaliko sau jokio nemirtingumo paminklo. O negausūs duomenys rodo, jog jis to meto kultūros elitui buvo gana artimas žmogus. Šis bajoras padarė nemenką valdininko karjerą, pasižymėjo savo erudicija, mokslinėmis aspiracijomis. Ilgą laiką dirbo archyvaru, neblogai išmanė XVI–XVIII a. Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės šaltinius, jo palikimo analizė rodo, jog jis pirmasis pradėjo tirti Lietuvos Vyriausiojo Tribunolo istoriją. Šiuo atžvilgiu jis yra labai panašus į taip pat ilgą laiką užmirštą intelektualą J. P. Bogdanovičių Dvožeckį, Lietuvos bajorijos herbyno sudarytoją. Abu jie pasinaudojo Abiejų Tautų Respublikos teismų institucijų šaltiniais. Šia prasme jie buvo tiesiog novatoriai, nes šis Lietuvos istorijos laikotarpis dėl įvairių priežasčių labai retai paliečiamas to meto istorinėje literatūroje – tyrinėtojų dėmesys krypo iš esmės į ikiunijinės Lietuvos istoriją. V. Narbutas priklausė to meto valdininkijai, kuri stengėsi dalyvauti dvasinio gyvenimo kūrime (panašiai kaip A. H. Kirkoras ir kt.), todėl nauji duomenys apie mažai žinomus, bet savo pėdsaką istorijoje palikusius asmenis padeda geriau atskleisti to meto intelektualinės veiklos kontekstą, plėtojusį bendrą Lietuvos istorijos mokslo raidą.

¹ 1839 m. pasirodė Vladimiro Gadono „Žemaičių krašto statistika“, XIX a. viduryje užbaigta Mauricijaus Griškevičiaus „Šiaulių pavieto istorija“, prieš 1863 m. parašytas, bet tik 1874 m. išspausdintas Igno Bušinskio „Raseinių pavieto istorinis-statistinis aprašymas“ ir kt.; žr. Aleksandravičius E. Dėl bajorų luomo vaidmens lietuvių nacionalinės kultūros raidoje, *XIX amžiaus profiliai*, Vilnius, 1993, p. 51.

² Neminint konkrečių darbų, pažymėtina, jog ši autorė daug dėmesio skyrė ne tik Teodorui Narbutui, Vasilijui von Rotkirchui, Karlui von Šmitui, Mykolui Balinskiui, bet vertingų naujų duomenų pateikė ir apie daugelį XIX a. istorijos mokslo veikėjų, tarp jų ir apie Vincentą Daugėlą Narbutą.

³ Vis dar mažai rašyta apie jau seniau minėtus istorikus mėgėjus: J. Bialozorą, L. Uvainį, J. Gintilą, K. A. Lenartavičių, S. Prekerį, Vilgockį ir kt.; žr. Maciūnas V. *Lituanistinis sąjūdis XIX amžiaus pradžioje*, Vilnius, 1997 (pirmas leidimas 1939 m.), p. 222–223.

V. Narbutas istoriografijoje yra mažai žinomas asmuo. Žinių šykštumas apie jį lėmė, jog Vincentas Daugėla Narbutas⁴ beveik visą XX a. buvo laikomas žymaus istoriko Teodoro Narbuto giminaičiu⁵, arba net tapatintas su juo⁶. Kaip žinia, T. Narbutas priklausė Lydos pavieto Narbutams, naudojusiems „Trimitų“ herbą (h. Trąby), o Daugėlos Narbutai titulavosi Zadoros herbu. Tą išakmiai pasako ir pats T. Narbutas 1845 m. laiške Simonui Daukantui⁷. Tuo tarpu Daugėlų Narbutų giminė nuo seniausių laikų gyveno Vilniaus vaivadijos teritorijoje, o savo giminę kildino iš Andruškos Narbuto, kuris buvo Jono Daugėlos sūnus ir neva Vilniaus vietininko Hanulio anūkas⁸.

Kalbant apie svarbesnius tyrimus, reikėtų priminti, kad net ir Senojo Vilniaus archyvo istoriją parašęs Ryszardas Mienickis nesugebėjo atskleisti V. Narbuto, kaip Tribunolo archyvo vedėjo, veiklos⁹. Tik visai neseniai R. Griškaitė atskleidė kai kuriuos V. Narbuto gyvenimo epizodus, daugiausiai dėmesio skirdama jo atliktam Bychoveco¹⁰ kronikos korektūros reikalui¹¹. Savo ruožtu lenkų mokslininkai pasinaudojo jo rankraštine knyga, kurioje buvo sukaupti duomenys apie Lietuvos Vyriausiojo Tribunolo teisėjus ir kitus pareigūnus¹². Paprastai įvairių autorių buvo kartojami tik šie jo gyvenimo epizodai: gimimo ir mirties metai, palaidojimo vieta, darbas Lietuvos Vyriausiojo Tribunolo archyvo vadovo poste, Bychoveco kronikos parengimas spaudai; pastaruoju metu jis paminėtas rengiant Lietuvos Vyriausiojo Tribunolo teisėjų ir kitų pareigūnų sąrašą. Tad, suprantama, jau tikrai pribrendo reikalas plačiau pažinti šią asmenybę bei panagrinėti jo kūrybinį palikimą.

Tyrinėjant V. Narbuto gyvenimą, atsiskleidė reikšmingi jo biografijos faktai, papildantys žinias apie XIX a. istorijos mokslo raidą ir kultūrinę Vilniaus aplinką. Pastebėtina, jog, naudojantis iš esmės pavieniais išlikusiais šaltiniais ir žinutėmis, neįmanoma tiksliai nustatyti visų svarbiausių asmens gyvenimo aplinkybių. Išlikę šaltiniai leidžia detaliau pasekti tik jo veiklą XIX a. penktajame dešimtmetyje.

Pagrindinis šio darbo tikslas yra pateikti esminius V. Narbuto biografinius duomenis, išanalizuoti žinomą jo kūrybinį palikimą bei kūrybinio darbo aplinkybes tuo laikotarpiu, kada jis dirbo Lietuvos Vyriausiojo Tribunolo archyvo fondų saugotoju. Šiam reikalui naudotasi archyvine medžiaga, surinkta Vilniaus Romos katalikų vyskupystės dvasinės konsistorijos, Vilniaus švietimo

⁴ Toliau tekste dėl patogumo jis vadinamas tik Vincentu Narbutu, beje, taip jis ir pats pasirašinėjo.

⁵ Plg.: Kasperavičienė A., Surwiło J. *Przechadzki po Wilnie. Zarzeczce. Cmentarz Bernardyński*, Wilno, 1997, p. 56; Malewski Cz. *Rody i herby szlacheckie na Litwie (X)*, *Nasza Gazeta*, 2001, nr. 1 (490), p. 14.

⁶ Plg.: Ilgiewicz H. *Wileńskie towarzystwa i instytucje naukowe z XIX wieku*, Toruń, 2005, p. 151; rec: Griškaitė R. Kelios refleksijos ilgai lauktos knygos tema, arba dar kartą apie skirtingą požiūrį į bendrą istoriją, *Lietuvos istorijos metraštis, 2005 metai 2*, Vilnius, 2006, p. 135–162.

⁷ *Simono Daukanto raštai. Laiškai Teodorui Narbutui. Epistolinis dialogas*, parengė R. Griškaitė, Vilnius, 1996, p. 516.

⁸ Daugėlų Narbutų genealogija (nuo XV a. iki XVI a. vidurio) (XIX a. I pusė), *MABR*, f. 124, b. 2, l. 1-v; Niesiecki K. *Herbarz Polski*, Lipsk, 1851, t. 6, p. 521.

⁹ Plg. Mienicki R. *Archiwum Akt Dawnych w Wilnie w okresie od 1795 do 1922 roku. Rys historyczny*, Warszawa, 1923, p. 25–26.

¹⁰ Istoriografijoje ilgą laiką klaidingai buvo vartota *Bychovco* forma. Bet kronikos savininkas vadinosi Aleksander Bychowiec. Už šią nuorodą ir kitas vertingas pastabas esu dėkingas šio straipsnio recenzentei dr. Redai Griškaitei.

¹¹ *Simono Daukanto raštai. Laiškai Teodorui Narbutui. Epistolinis dialogas*, p. 64–85.

¹² *Deputaci Trybunatu Głównego Wielkiego Księstwa Litewskiego 1697–1796. Spis*, pod redakcją Andrzeja Rachuby, opracowali Andrzej Rachuba i Przemysław Romaniuk, przy współpracy Andrzeja Macuka i Jewgienija Aniszczenki, Warszawa, 2004.

Vincento Daugėlos Narbuto gimimo metrika Bagaslaviškio RK bažnyčios gimimų metrikų knygoje (1792–1827, originalai), LVIA, f. 1490, ap. 1, b. 1, l. 94

apygardos valdybos, Vilniaus gubernijos bajorų deputatinio susirinkimo kanceliarijos ir kituose Lietuvos valstybės istorijos archyvo (toliau – LVIA) fonduose, analizuojant jo darbus, esančius Lietuvos mokslų akademijos bibliotekos Rankraščių skyriuje (toliau – LMAB RS). Buvo naudotasi biografiniu, šaltinių analizės ir aprašomuoju metodais.

I. Svarbiausi biografijos faktai

Trivardis Vincentas Romualdas Kazimieras gimė 1812 m. vasario 5 d.¹³ Gėlvonų Račiškėse (*Gietwany Raczyszki*, nuo paskutinių savininkų pavardės vadintų Ščurkiškiais, dabartiniai Čiurkiškiai) Juozo Daugėlos Narbuto ir Kotrynos Zenkavičiūtės šeimoje. Krikštytas tų metų vasario 22 d. Bagaslaviškio Romos katalikų bažnyčioje, jo krikšto tėvais buvo Antanas Žagelis ir Regina Volfienė¹⁴. Jis buvo ne vienintelis vaikas šeimoje, pilnametystės sulaukė taip pat trys jo seserys – Juozapa, Barbora ir Benigna¹⁵. Jo tėvas padarė nemažą karjerą – 1806–1809 m. buvo Vilniaus pilies teisėjas, vėliau iki 1816 m. pagal rangą aukštesnio Vilniaus žemės teismo teisėjas.

Ščurkiškių palivarkas pateko į Vincento Narbuto tėvo rankas mirus ankstesniems savininkams Mstislavlio išdininkui Mykolui Ščurkovskuiui ir palikuonių nepalikusiems jo sūnams – Hilarijui ir Ignotui. Daugėlų Narbutų šeima su šiomis apylinkėmis buvo susijusi jau nuo XVII a. vidurio, tačiau valda jų nuosavybėn pateko tik XVIII a. pabaigoje. Po Ignoto Ščurkovskio mirties 1798 m. pabaigoje liko keli pretendentai į nemenkų skolų slegiamą turtą – jo našlė Ona Danauskaitė, nepilnametis seserėnas Rokas Sakalauskas bei sesuo Konstancija Ščurkauskaitė (ištekėjusi už Kazimiero Narbuto). Juozas Narbutas, kuris buvo Konstancijos sūnus, skyrė daug jėgų ir lėšų valdai

¹³ Darbe visos datos pateikiamos pagal XIX a. Rusijos imperijoje galiojusį Julijaus kalendorių.

¹⁴ Bagaslaviškio RK bažnyčios gimimo metrikų knyga (1792–1827, originalai), LVIA, f. 1490, ap. 1, b. 1, l. 94; Bagaslaviškio RK bažnyčios gimimo, santuokos, mirties metrikų knyga (1802–1819, nuorašai), LVIA, f. 604, ap. 10, b. 119, l. 42.

¹⁵ LVIA, f. 391, ap. 7, b. 79, l. 1; Нарбут А. Н. Нарбуты Ковенской и Виленской губерний, (Родословные росписи, выпуск 14), Москва, 2000, с. 49.

atgaivinti – bylinėjosi su Igno Ščurkovskio našle, apmokėjo nemažas ankstesnių savininkų skolas, išmokėjo piniginius išsipareigojimus, vėliau, trūkstant darbininkų, prikosi valstiečių šeimas¹⁶.

1806 m. valda už 12 tūkstančių auksinų buvo trejiems metams išnuomota Petronėlei Skaržinskienei. Ta proga buvo sudarytas inventorių, kur, palyginus su 1795 m. duomenimis, matyti aiškus kokybinis palivarko būklės pagerėjimas¹⁷. Iš jo matyti, kad Narbutams priklausė Ščurkiškių palivarkas, du kaimai (Motiejūnai ir Vaiškūnai) su šešiais valstiečių dūmais (46 asmenys, šalia dar gyveno penki bajorai), trys ežerai (Vaiškūnai, Viesys, Gélva). Patį palivarką sudarė šiaudais dengtas gyvenamasis namas, dvi kūdros, naujai pastatyta spirito varykla, ūkiniai pastatai, neseniai užveistas per keturis šimtus vaismedžių – obelių, kriaušių, trešnių, vyšnių, slyvų turintis sodas. Palivarkas ne ilgai buvo Narbutų šeimos nuosavybė, nes jau 1816 m. pradžioje prasidėję teisminiai ginčai su Kelpšiškių valdos savininkais Antanu Žageliu ir jo žmona Ona Gurskaite baigėsi palivarko pardavimu pastariesiems. Nuo šiol V. Narbutui daugiausia laiko teko praleisti Vilniuje.

Pradinius mokslus V. Narbutas baigė Vilniaus gimnazijoje. Mokytis pradėjo 1820 m. rugsėjo mėnesį, būdamas aštuonerių metų¹⁸. Tų metų Vilniaus gimnazijos pirmos klasės mokinių pažangos knyga¹⁹ rodo, jog bent iš pradžių mokslai jam nesisekė. Žiemos semestre jo žinios iš aritmetikos, geografijos ir moralinių mokslų įvardytos kaip menkos, o religijos – labai silpnos; pavasario semestre trijų pirmųjų dalykų žinios jau buvo geros, asmeninės savybės – stropumas ir tinkamumas – taip pat geros, o įpročiai – nepriekaištingi. Tačiau, žiūrint į vėlesnius mokymosi rezultatus, matyti, jog į pažangiausių mokinių gretas jis nepateko²⁰. Pradinėse klasėse mokyta įvairių dalykų pradmenų – aritmetikos, lenkų ir lotynų kalbų gramatikos, moralinių mokslų, religijos. Ypač daug dėmesio buvo skirta vertimams, kurie įvardyti kaip „*pritinkantys kiekvienam mokslui*“. Vyresnėse klasėse buvo dėstoma politikos, istorijos, teisės dalykų, mokyta įvairių kalbų – rusų, graikų, prancūzų, vokiečių²¹. Vėliau šios žinios jam labai pravertė – buvo geras senosios kanceliarinės rusų kalbos specialistas, taip pat skaitė lotyniškai parašytus istorinius dokumentus. Gimnazijoje mokėsi maždaug iki 1827 m.²² Tuo metu gyveno Vilniuje,

¹⁶ 1809 m. iš Kelpšiškių dvaro savininko Antano Gurskio už 1 600 auksinų nusipirko dvi valstiečių Jokūbo ir Simo Balandžių šeimas iš Veiškūnų kaimo (iš viso 10 asmenų), o iš Jono Ciechanoveckio už 800 auksinų baudžiauninką Joną Kalvininką Galvelį; žr. Valstiečių pirkimo-pardavimo sutartys (nuorašai), MABR, f. 124, b. 45, 47. Beje, 1816 m. pradžioje trijų pabėgusių Jokūbo Balandžio sūnų (Kazimiero su žmona ir dviem vaikais – Antano ir Mikalojaus) J. Narbutas buvo priverstas ieškoti net prie Marijampolės; žr. J. Narbuto asmeninių dokumentų ir užrašų nuotrupos (1809–1816), MABR, f. 124, b. 10.

¹⁷ Plg. MABR, f. 124, b. 18.

¹⁸ 1821 ir 1824 m. dokumentuose minima, jog jį išlaiko tėvas (Vilniaus gimnazijos 1821–1822 m. mokinių sąrašas, LVIA, f. 567, ap. 2, b. 1074, l. 23v–24; Vilniaus gimnazijos 1824–1825 m. mokinių sąrašas, *ten pat*, b. 1562, l. 54v), bet tuo metu Juozas Narbutas jau buvo miręs (ap. 1772–1817, J. Narbuto mirties metrikos išrašas, MABR, f. 124, b. 11, l. 1). Greičiausiai į mokslus atidavė ir juo rūpinosi dėdė Jonas Zenkevičius, tuo metu Vilniaus žemės teismo regentas, o nuo 1822 iki 1844 m. Lietuvos Vyriausiojo Tribunolo archyvo saugotojas, žr. Vilniaus gimnazijos 1823–1824 m. mokinių sąrašas, LVIA, f. 567, ap. 2, b. 1251, l. 20; Vilniaus gimnazijos 1823–1824 m. mokinių sąrašas, *ten pat*, b. 1455; Mienicki R. *Archiwum Akt Dawnych w Wilnie*, p. 10.

¹⁹ Vilniaus gimnazijos 1820–1821 m. mokinių pažangos knyga, LVIA, f. 567, ap. 2, b. 398, l. 171v–182.

²⁰ Vilniaus gimnazijos 1821–1822 m. mokinių sąrašas, LVIA, f. 567, ap. 2, b. 1156, l. 92v–93.

²¹ Vilniaus gimnazijos mokymo turinio aprašymas (XIX a. 2–3 dešimtmečiai), LVIA, f. 567, ap. 2, b. 830.

²² Galima paminėti, jog gimnazijoje mokėsi ir jo kiek vyresni ketvirtos eilės pusbroliai Jaroslavas, Edvardas, Konstantinas, žr. *ten pat*, b. 1251, l. 4.

Policijos gatvėje (dab. Arklių), taip vadinamajame Zenkavičienės (savo močiutės) name (nr. 265)²³. Mokslus baigė išklauses vienerių metų kursą Vilniaus universitete.

1804 m. prasidėjęs Vilniaus apskrities Narbutų bajorystės patvirtinimo procesas trečiojo dešimtmečio pabaigoje dar nebuvo pasibaigęs. Todėl V. Narbutas, galvodamas apie karjerą, pradėjo rūpintis šios problemos išsprendimu. Matyt, padedamas dėdės J. Zenkavičiaus, surinko savo šeimos genealoginius duomenis (1829 m. kai kuriuos istorinius dokumentus pateikė įrašyti į Vilniaus žemės teismo aktų knygas²⁴, jo vardu buvo išduoti pareikalavimai iš įvairių institucijų – Lietuvos Vyriausiojo Tribunolo archyvo, Vilniaus Iždo Rūmų, bažnytinių įstaigų) ir 1832 m. pradžioje pateikė juos Bajorystės tikrinimo komisijai²⁵. Jam pavyko atkurti šešias Zadoros herbo Daugėlų Narbutų kartas (maždaug iki XVII a. vidurio) bei įrodyti savo bajoriškas šaknis, disponavimą žemės nuosavybe. Buvo įtrauktas į pirmos klasės bajorų knygas, o 1842 m. perkeltas į šeštą klasę²⁶.

Nebūdamas glaudžiai susijęs su žeme, V. Narbutas nusprendė siekti darbo administracijos struktūrose. Pirmojoje XIX a. pusėje Vilnius buvo iškilus kultūros ir mokslo centras. Iki ketvirtojo dešimtmečio pradžios veikė universitetas, dirbo svarbiausios administracijos, teisingumo vykdymo, kitos įstaigos ir institucijos, virė gana intensyvus kultūrinis gyvenimas. Valdininko karjerą V. Narbutas pradėjo 1829 m. gegužės 30 d. įstodamas tarnauti į Vilniaus apskrities teismą. 1831 m. rugsėjo 25 d. savo prašymu nuo tarnybos atleistas, o po trijų dienų, rugsėjo 28 d., paskirtas Vilniaus Vyriausiojo Teismo, sprendusio civilines bylas, kanceliarijos tarnautoju. Dar po dvejų metų, vėlgi jam pačiam prašant, perkeltas į Vilniaus Romos katalikų konsistoriją, kur 1835 m. sausio 17 d. tapo kolegijos registratoriumi, o 1838 m. birželio 17 d. – gubernijos sekretoriumi²⁷. Vėliau, 1839 m. pabaigoje, pasiprašė perkelti dirbti Lietuvos Vyriausiojo Tribunolo archyvo archyvaro (kuriuo tuo metu buvo jo dėdė Jonas Zenkavičius) pagalbininku. 1842 m. rugsėjo 25 d. tapo kolegijos sekretoriumi, o 1842 m. lapkričio 17 d. įsakymu paskirtas kol kas laikinai įkurtos Vilniaus archeografijos komisijos, kuri turėjo rūpintis Tribunolo knygų peržiūra ir svarbiausių dokumentų išrašymu, nariu. 1844 m. vasario mėnesį, pasitraukus J. Zenkavičiui iš direktoriaus pareigų, gubernijos valdybos buvo patvirtintas vyriausiuoju Tribunolo archyvo fondų saugotoju.

Penktajame ir šeštajame XIX a. dešimtmečiuose V. Narbutas dalyvavo Vilniaus gubernijos seimelių susirinkimuose – 1840, 1843, 1846 m. kaip Vilniaus, o 1849, 1852, 1855 m. kaip Trākų apskrities dvarininkas²⁸. Matyti, jog buvo gan populiarus, nes dažnokai rinktas į įvairias pareigas, jas ėjo kaip bajorijos deleguotas asmuo. 1843 m. seimelyje bajorijos išrinktas į Vilniaus gubernijos komisiją (306 balsais už, 20 balsų prieš),

²³ Vilniaus gimnazijos 1824–1825 m. mokinių sąrašas, *L VIA*, f. 567, ap. 2, b. 1562. Paminėtina, jog įstaigos dokumentuose buvo fiksuojama, iš kur mokiniai yra kilę. V. Narbutas kažkodėl įrašytas kaip kilęs iš Minsko gubernijos, Užnerio apskrities, Lebedžių parapijos, Karasių vietovės, žr. *L VIA*, f. 567, ap. 2, b. 1251, l. 53v–54; b. 1562, l. 54v. Šią valdą vėliau jis iš tiesų valdė užstato teise (taip pažymėta bajorystės įrodymo dokumentuose 1832 m.), o tuo metu gal kartais joje gyveno. Tačiau svarbiausia įrašant šiuos duomenis jam, kaip bajorui, matyt, buvo ryšys su bet kuria žemės valda.

²⁴ Patentas, išduotas Leonui Narbutui podporučiko titului (1793), *M ABR*, f. 124, b. 34, l. 2.

²⁵ Wywód familii urodzonych Dowgiałłów Narbutów h. Zadora, *L VIA*, f. 391, ap. 1, b. 1027, l. 2–4.

²⁶ *L VIA*, f. 391, ap. 7, b. 79, l. 1.

²⁷ Формулярный список службъ заседателя от дворянства Виленской Палаты Уголовного суда титулярного советника Викентия Довгяло-Нарбута (1854 XII 13), *L VIA*, f. 391, ap. 9, b. 1924.

²⁸ 1855 metų seimelyje atstovavo uošvę Gopenienę.

turėjusią vykdyti dvarininkų deputatinio susirinkimo veiklos reviziją, tačiau valdžia tokio rinkimo nepatvirtino ir šių pareigų jis tuomet nėjo²⁹. 1845 m. tapo Vilniaus miesto maisto vartojimo komiteto nariu, o 1849 m. bajorijos rinktas Vilniaus gubernijos inventorinio komiteto nariu (206 balsais už, 11 balsų prieš), šįkart jo išrinkimas aprobuotas, pareigas pradėjo eiti tų metų rugšėjo 13 d.³⁰ Galų gale aukščiausio įvertinimo sulaukė 1852 m. gegužės 22 d., kuomet bajorija jį delegavo į Vilniaus Baudžiamųjų Rūmų teisimą posėdininku³¹. Išrinkimo svarbą pabrėžia tas faktas, jog bajorai galėjo šiame teisme turėti du savo atstovus. Šį darbą dirbo gana ilgai, iki pat 1864 m.³², bet vėliau jo pavardės jokiuose Vilniaus gubernijos valdininkų sąrašuose nepavyko aptikti. Istoriografijoje skelbta, jog vyriausiasis jo sūnus Kazimieras dalyvavo 1863 m. sukilime³³. Pats V. Narbutas nei kariavo, nei buvo teistas ar baustas tarnyboje. Tačiau sūnaus poelgis galėjo būti rimta priežastimi pašalinti iš darbo ir tokį ilgametį bei patikimą tarnautoją. Kaip ten bebūtų, gyvenimo etapas po 1864 m. ateityje tikslintinas.

Istoriografijoje minėta, jog XIX a. penktajame dešimtmetyje stengėsi išsirūpinti titulinio tarėjo rangą³⁴ – tai jam pavyko pasiekti 1848 m. pradžioje. 1861 m. pirmą kartą minimas jau ne kaip titulinis, bet kaip dvaro tarėjas, apdovanotas trečiojo laipsnio Šv. Onos ordinu³⁵. Prieš tai 1854 m. rugpjūčio 22 d. buvo apdovanotas medaliu už dvidešimt „nepriekaištingos“ tarnybos metų.

Šeimą sukūrė jau ikopęs į ketvirtą dešimtį – 1845 m. vedė penkiolika metų už save jaunesnę bajoraitę Liudviką Hopenaitę. Su ja susilaukė keturių sūnų ir dviejų dukrų: Kazimiero Juozo Antano³⁶ (gim. 1846 m.), Elenos Pranciškos (1847), Stepono Vytauto Jurgio (1848), Felicijos Eleonoros Elžbietos (1850), Tado Petro Reinoldo (1857), Antano Leono Konstantino (1862). Jo vaikų likimas susiklostė įvairiai; pažymėtina, jog tiesioginiai V. Narbuto palikuonys šiuo metu gyvena Rusijoje, tikriausiai taip pat Lenkijoje ir Lietuvoje³⁷.

Labai nedaug žinių esama apie V. Narbutą sukaupimą nekilnojamojo turto. Pirmuosius gyvenimo metus praleidęs Ščurkiškių palivarke, vėliau galbūt gyveno šeimos užstato teise valdomame Karasių palivarke prie Ašmenės. Tačiau, apskritai imant, didesnę gyvenimo dalį nugyveno Vilniuje. Lietuvos seimelių susirinkimo Vilniuje metu jo apsisistojimo vieta buvo kartu ir nuolatinio gyvenimo vieta. Todėl 1840, 1843 m. jis minimas kaip gyvenantis Bazilijonų vienuolyne (čia tuo metu saugotas Tribunolo archyvas), 1846 m. – Tomaševskio name Vil-

²⁹ Vincento Narbuta ranka daryti įrašai įvairių metų Vilniaus gubernijos dvarininkų, atvykusių dalyvauti seimelių posėdžiuose, spausdintuose sąrašuose, žr. *MABR*, f. 124, b. 19, l. 2v, 8v, 11, 26, 32, 38.

³⁰ Komitetas rūpinosi dvarininkų valdų apžiūra ir inventorių sudarymu, šiose pareigose V. Narbutas minimas iki 1852 m., žr. *Памятная книжка Виленской губернии* (toliau – *ПКВГ*) *на 1850 год*, Вильно, 1850, c. 26; *ПКВГ на 1852 год*, ч. 1, c. 27.

³¹ Išrinktas 221 balsu už, 75 balsais prieš. Jo kandidatūra buvo valdžios patvirtinta tų metų birželio 27 d. Už darbą gaudavo 100 rublių atlyginimą.

³² *ПКВГ на 1853 год*, c. 21; *ПКВГ на 1854 год*, c. 20; *ПКВГ на 1855 год*, c. 15; *ПКВГ на 1856 год*, c. 24; *ПКВГ на 1857 год*, c. 29; *ПКВГ на 1858 год*, c. 28; *ПКВГ на 1861 год*, c. 45; *ПКВГ на 1863 год*, c. 46; *ПКВГ на 1864 год*, c. 47.

³³ Нарбут А. Н. *Нарбуты Ковенской и Виленской губерний*, c. 24.

³⁴ Girininkienė V., Paulauskas A. *Bernardinų kapinės*, Vilnius, 1994, p. 60.

³⁵ *ПКВГ на 1861 год*, c. 45.

³⁶ Paminėtina, jog pirmagimis buvo krikštijamas Šventosios Dvasios bažnyčioje, ceremonijoje dalyvavo krikšto tėvai Antanas Hopenas ir Kotryna Narbutienė, net dvi asistentų poros – Antanas Narbutas su Eleonora Hopenaite bei Kiprijonas Giedraitis su Benigna Narbutaite, žr. Vilniaus miesto bažnyčių 1848 m. gimimo, santuokos ir mirties metrikų aktų knyga (nuorašai), *LVI A*, f. 604, ap. 20, b. 56, l. 82v.

³⁷ Žr. Нарбут А. Н. *Нарбуты Ковенской и Виленской губерний*, c. 17–27, 48–49.

niaus gatvėje³⁸, 1852 ir 1855 m. – Liutu-šinskio name³⁹. Vėliau per žmoną buvo susijęs su Trakų⁴⁰ ir Ukmergės apskritymis – iš pastarosios paveldėta turta valdė jis ir jo vaikai⁴¹.

Vincetas Narbutas mirė 1883 m. rugpjūčio 2 d. „*nuo senatviniio išsekimo ir plaučių ligos (emfizemos⁴²)*“ būdamas našlys⁴³. Palaidotas Bernardinų kapinėse⁴⁴, Narbutų šeimos kapavietėje prie pat kapinių įsteigimo proga (1810 m.) pastatytos koplytėlės. XX a. pradžioje aprašyta jam pastatyto paminklo išvaizda – tai buvo originalus mūrinis paminklas su balta marmurine lentele su pavarde ir gyvenimo datomis⁴⁵, o viršuje buvusi pavaizduota atversta knyga su užrašu: „*Ateikite pas Mane visi, kurie dirbate, prislėgti esate, o Aš jus nuraminsiu*“⁴⁶.

Vinceto Narbuto antkapinis paminklas Vilniaus Bernardinų kapinėse. 2007 m. A. Janulio nuotr.

II. Svarbiausi darbai

a) Darbas Lietuvos Vyriausiojo Tribunolo archyve

Jau minėta, jog 1842 m. pavasarį V. Narbutas buvo paskirtas Lietuvos Vyriausiojo Tribunolo archyvo padėjėju. Po penkerių metų, pasitraukus J. Zenkavičiui, užėmė jo vietą ir šias pareigas ėjo greičiausiai iki pat 1852 m., kuomet Vilniuje buvo įkurtas Senujų aktų archyvas, perėmęs savo žinion Tribunolo ir kitus fondus. Išliko labai nedaug žinių apie tuo metu dirbtą konkretų darbą. V. Narbutas 1844 m. vasario 15 d. laiške Teodorui Narbutui rašė:

³⁸ Čia gyveno nuo 1844 m. rugpjūčio mėnesio.

³⁹ 1854 m. tarnybinėje asmens byloje užrašyta, kad jokios valdos neturi.

⁴⁰ Narbutų fonde vienoje iš bylų užrašyta neaiški žinutė, jog 1844 m. vasario 5 d. V. Narbutas išmokėjo procentą, užrašytą Lešno valdoje, žr. Įvairūs Narbutų žemėvaldos dokumentai (1794–1850), LMAB RS, f. 124, b. 42, l. 8.

⁴¹ 1881 m. Kauno gubernijos žemvaldžių sąraše surašyta, jog V. Narbutas 1779 m. paveldėjo valdą Lasodolė (30 dešimtinių žemės), sūnus Kazimieras valdą Bukuonys (341 dešimtinė, žr. *Słownik geograficzny Królestwa Polskiego i innych krajów słowiańskich*, Warszawa, 1880, t. 1, p. 457), sūnus Tadas – Pamiškė (109 dešimtinės), sūnus Antanas – Zacišė (62 dešimtinės), dukra Felicija – Ustronė (44 dešimtinės), žr. Нарбут А. Н. Нарбуты Ковенской и Виленской губерний, с. 23–25. Ten pat rašoma, jog vyriausiasis sūnus 1863 m. išvyko į Vladimiro guberniją, siekdamas užsidirbti pinigų ir padengti tėvų skolas.

⁴² *Emfizema* – viena bronchų obstrukcijos formų. Plaučių emfizemos formavimasi skatina plaučius veikiantys žalingi faktoriai (infekcija, rūkymas ir kt.).

⁴³ Bernardinų RK bažnyčios mirties metrikos (1882–1891, originalai), LVIA, f. 1508, ap. 1, b. 7, l. 16v.

⁴⁴ Girininkienė V., Paulauskas A. *Bernardinų kapinės*, p. 60.

⁴⁵ Užrašas joje: „Ś. P. / Wincenty Narbutt / ur. 7 lutego 1812 r. / um. 2 sierp. 1883 r.“ Beje, gimimo metrikose įrašyta vasario penktoji diena.

⁴⁶ Vilniaus kapinėse XVIII–XIX a. pr. palaidotų žymėsių žmonių antkapių kartoteka (raidė N, XX a. pr.), MABR, f. 151, b. 437, l. 7. „Pójdźcie do Mnie wszyscy, którzy pracujecie, obciążeni jesteście, a Ja was ochłodzę“. Jau tuo metu pažymėtas kryžiaus nebuvimas. Lentelė su įrašu 1937 m. balandžio mėnesį jau buvo dingusi, žr. Bernardinų kapinių aprašymas (1937), MABR, f. 28, b. 8, l. 9, 29. Kiek aptrupėjęs rombo formos paminklas (be kryžiaus ir knygos su užrašu) tebėra kapavietėje.

„Jau nutarta dėl mano paaukštino ir Zenkovičiaus vietą, su visomis privilegijomis, kuriomis jis naudojosi. Tai svarbus šuolis mano gyvenime, nes ši vieta su pakankamu atlyginimu ir nekelia per daug problemų“⁴⁷.

Daugiausia rūpesčių, matyt, sukeldavo pats dokumentų saugojimo momentas, mat neturėta tam nuolatinės vietos. Vien V. Narbuto darbo metais teko net tris kartus persikraustyti: 1844 m. pavasarį iš Bazilijonų vienuolyno buvo persikraustyta į vadinamąją Chemijos salę, priklausiusią Baltarusijos švietimo apygardai, po metų į mūrinį namą, priklausiusį Vilniaus vyskupijos katalikų konsistorijai, pagaliau, 1846 m. pradžioje, į Jacevičiaus namą Užupyje, kuriame buvo įsikūrę Civilinio teismo rūmai. Be dokumentų saugojimo, šiuo laikotarpiu pastebimas dar vienas darbas – rejestrų sudarymas. Kelerius metus (1845–1848) V. Narbutas asmeniškai, arba, jam prižiūrint, kiti archyvo darbuotojai⁴⁸ rengė kai kurių Vyriausiojo Lietuvos Tribunolo įrašų knygų aprašus⁴⁹.

1842 m. spalio 13 d. įsakymu buvo įkurta komisija Vilniuje esančiam Lietuvos Vyriausiojo Tribunolo archyvui peržiūrėti. Vilniaus civilinio gubernatoriaus Aleksejaus Semionovo sumanymu ji turėjusi iš archyvo rinkinių išsirinkti „vertingiausius ir įdomiausius“ dokumentus, kurie vėliau būtų publikuoti. Numatyta laikinai (vienerius metus) dirbsianti komisija, į kurią buvo paskirti: žymus Vilniaus leidėjas Antanas Marcinovskis, Lietuvos Vyriausiojo Tribunolo archyvo direktoriaus pagalbininkas V. Narbutas⁵⁰, Šv. Mykolo soboro šventikas Mykolas Korsakevičius; kiek vėliau prie jų prisijungė Vilniaus statistinio komiteto sekretorius Jachimovičius⁵¹. Jai nurodyta užmegzti ryšį su Sankt Peterburgo archeografijos komisija, kuri turėsianti įvertinti atrinktus spaudai dokumentus⁵². Vėliau pastaroji atsiuntė instrukciją, nurodančią, jog esminių dėmesį reikia sutelkti į XV ir XVI a. teisės ir įstatymų leidybą, į reikšmingus įvykius⁵³. Apie komisijos darbą žinoma nedaug, nes dirbta nuo 1842 m. lapkričio mėnesio iki 1843 m. lapkričio 17 d. kasdien (išskyrus savaitgalius ir šventadienius) Lietuvos Vyriausiojo Tribunolo archyvą priglaudusiam Bazilijonų vienuolyne. Per metus buvo parengtas ir išspausdintas dviejų dalių nemažos apimties šaltinių rinkinys (arti dviejų šimtų dokumentų), iš esmės paskelbęs Vilniaus miesto savivaldos raidos ir stačiatikių maldos namų (cerkvių, vienuolynų) keliose LDK miestuose (Vilniuje, Kaune,

⁴⁷ MABR, f. 18, b. 185, l. 91. Nuo 1839 m. Tribunolo archyvo direktoriaus ir jo padėjėjo metinės algos siekė 800 rublių, žr. Mienicki R. *Archiwum akt dawnych w Wilnie*, p. 23.

⁴⁸ Penktajame dešimtmetyje archyve dar dirbo Aloizas Dmochovskis, Kiprijonas Giedraitis, Aleksandras Morencas, žr. *ten pat*, p. 26.

⁴⁹ Iš viso Lietuvos valstybės istorijos archyve saugomos devynios tais metais sudarytos rejestrų knygos, (f. 8, ap. 3, b. 35–43). Buvo padarytos šių Lietuvos Vyriausiojo Tribunolo aktų knygų aprašai (pagal J. Sprogio numeraciją): 1–6, 70, 79, 86, 88–122, 124–151, 153, 155, 157, 159, 161, 163, 165, 167, 169, 171, 173, 175, 177, 179, 181, 183–187.

⁵⁰ Лаппо И. И. *Великое княжество литовское во второй половине XVI столетия. Литовско-русский повет и его сеймик*, Юрьев, 1911, с. 603. Jam nustatyta alga siekė 200 rublių, o išleidus veikalą 1843 m. rugpjūčio 11 d. vidaus reikalų ministro apdovanojimas tokio pat dydžio vienkartinė išmoka iš valstybės iždo.

⁵¹ Chartanowicz M. F., Karczmarz G. *Komisje archeograficzne i archeologiczne wileńskie w latach 1842–1915, Kwartalnik historii nauki i techniki*, 1988, nr. 4, p. 960–961.

⁵² Рубинштейн С. Ф. *Хронологический указатель Указов и правительственных распоряжений по губерниям Западной России, Белоруссии и Малороссии за 240 лет, с 1652 по 1892 год*, Вильна, 1894, с. 526.

⁵³ Mienicki R. *Wileńska komisja archeograficzna (1864–1915)*, Wilno, 1925, p. 14–15.

Trakuose) medžiaga⁵⁴. Minėtina, jog V. Narbuto vaidmuo šiame darbe buvo vienas didžiausių, be to, jis buvo atsakingas už antrosios rinkinio dalies korektūrą. Šioje dalyje buvo įdėti 94 dokumentai iš XVI–XVIII a., kurių net 86 buvo originalai. Tarp jų būta išrašų iš įvairių teismų aktų knygų – Lietuvos Vyriausiojo Tribunolo (6 dokumentai, apėmė 1585–1701 m. laikotarpį), Rasėinių, Breslaujės, Vilniaus ir Kauno.

Leidinyje pridėta taip pat aštuonių dalių rusų ir lenkų kalba rašyta įžanga, kurios autoriumi laikomas Antanas Marcinovskis⁵⁵. Įžangos dalių pavadinimai pasako apie jų turinį: apie Lietuvos kunigaikščių genealogiją; apie Jogailą, Algirdo sūnų, Jogailaičių valdančiosios dinastijos Lenkijoje pradininką; apie stačiatikių tikėjimo paskleidimą Lietuvoje prieš Jogailą ir stačiatikių cerkves Vilniuje, Trakuose ir Gardine; apie pasaulietines brolijas Vilniuje ir Magdeburgo teisę; apie Romos katalikų tikėjimo išplitimą ir uniją Lietuvoje; apie Lenkijos karaliaus rinkimus, pasibaigus Jogailaičių dinastijai; kurie kraštai XVI, XVII ir XVIII a. buvo vadinami Rusia ir kokia liaudis buvo vadinama rusų; apie senovinę Šv. Praskovijos cerkvę Vilniuje, dar vadinama Piatnickos vardu. Iš tikrųjų šventyklų istorija domėjosi A. Marcinovskis, palikęs studijos „Mintis apie medžiagos rinkimą ir bažnyčių bei vienuolynų istorijos rašymą“ rankraštį⁵⁶. Bet labai galimas daiktas, jog kai kurių vietų bendraautoriumi ar bent jau korektoriumi galėjo būti ir V. Narbutas. LMAB RS Daugėlų Narbutų (124) fonde randame bent kelis to įrodymus: rašinio apie Šv. Praskovijos cerkvę juodraščių⁵⁷, o ir pačiame įžangos tekste esama duomenų apie Lietuvos Vyriausiojo Tribunolo archyvo sudėtį (23 puslapis) ir pan.

Amžininkai šaltinių rinkinį sutiko prieštarinčiai, tačiau tai palaikyta platesnio šaltinių spausdinimo sąjūdžio pradžia. XX a. pradžios istorikai kritiškai įvertino tiek susikoncentravimą į stačiatikių istoriją atspindinčius dokumentus, tiek archeografinius principus, tiksliau – jų nebuvimą⁵⁸. Tačiau pastaruoju metu linkstama manyti, jog tokio pobūdžio leidinio parengimas yra vertingas pats savaime⁵⁹, o Vilniaus istorijos tyrinėtojo Aivo Ragauskio teigimu, tai buvęs aukšto lygio leidimas, gerokai pranokęs Vilniaus burmistro Piotro Dubińskio Vilniaus miesto privilegijų rinkinį⁶⁰.

b) Lietuvos Vyriausiojo Tribunolo deputatų sąrašas

Pastaruoju metu lenkų mokslininkų kolektyvas, vadovaujamas žymaus Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės tyrinėtojo Andrzejiaus Rachubos, pateikė mokslo visuomenei XVIII a. Lietuvos Vyriausiojo Tribunolo deputatų sąrašus⁶¹. Tai didelis ir labai reikalingas darbas. Pradėję darbą, rengėjai susidūrė su XIX a. rašyta rankraštine knyga, pavadinta „Didžiosios Lietuvos kunigaikštystės žemių, miestų ir Vyriausiojo Lietuvos Tribunolo valdininkų sąrašas“ ir savo chrono-

⁵⁴ *Собрание древних грамот и актов городов: Вильны, Ковна, Трок, православных монастырей, церквей и по разным предметам с приложением трех литографированных рисунков (Zbiór dawnych dyplomatów i aktów miast Wilna, Kowna, Trok, prawosławnych monasterów, cerkwi i w różnych sprawach z przyłączeniem trzech rysunków litografowanych)*, Вильна (Wilno), 1843.

⁵⁵ Ūniežko A., Marcinowski A., *Polski Słownik Biograficzny*, Wrocław, 1974, t. 19/4, p. 596–597.

⁵⁶ *Ten pat*, p. 597.

⁵⁷ *Historyczne podania o starodawnej cerkwi ruskiej w Wilnie Piatnicką zwanej, MABR*, f. 124, b. 7, l. 1–6. Regis, perrašyta V. Narbuto braižu, ant bylos aplanko užrašyta „Рукпис Нарбура“.

⁵⁸ Plg. Mienicki R. *Wileńska komisja archeograficzna...*, p. 14–15.

⁵⁹ Plg. Griškaitė R. *Pastangos publikuoti Lietuvos istorijos šaltinius XIX a. viduryje* (Humanitarinių mokslų srities istorijos krypties daktaro disertacija), Vilnius, 1996 (NMBR, f. 132–355).

⁶⁰ Už šią nuorodą ir kitas svarbias pastabas dėkoju dr. A. Ragauskui.

⁶¹ *Deputaci Trybunatu Głównego...*

logija apimančia 1571–1803 m. laikotarpį. Šis neišsamus ir nemažai kitų trūkumų turintis rinkinys tapo rimta paspirtimi minėtiems sąrašo sudarytojams. Buvo teisingai spėta, jog jos autoriumi yra Vincentas Daugėla Narbutas, tačiau plačiau nei apie jį, nei apie knygą kalbėta nebuvo, tad aktualu pristatyti, kokia informacija joje sukaupta. Nežinia, kaip rankraštis atsidūrė LMAB RS ir šiuo metu saugomas Lietuvos mokslo draugijos fonde (255), pažymėtas 1294 numeriu. Storoje kietais juodos spalvos viršeliais, 34 × 21 cm formato knygoje sunumeruoti 1 169 puslapiai⁶². Bylos tvarkytojas V. Martinkėnas nepastebėjo 1118–1124 lapuose esančios informacijos – ten surašytos Daugėlų Narbutų giminę liečiančių dokumentų, esančių Lietuvos Vyriausiojo Tribunolo knygoje, signatūros su trumpais dokumento įvardijimais⁶³. Kaip tik ši aplinkybė ir leido aiškiausiai nustatyti šios knygos autorystę.

Sunku kalbėti apie knygos atsiradimo aplinkybes. Galbūt jos yra susijusios su laikinai įkurtos Vilniaus archeografijos komisijos veikla. Gavęs užduotį peržiūrėti Lietuvos Vyriausiojo Tribunolo archyvą ir „išrašyti iš jų visus įdomius ir istoriškai vertus dėmesio aktus“⁶⁴, V. Narbutas galėjo kartu fiksuoti ir Vyriausiojo Tribunolo sudėties duomenis. Tačiau neatmestina hipotezė, jog knygos sudarymo data sutampa su Lietuvos Vyriausiojo Tribunolo aktų knygų aprašų sudarymu. Juk minimas sąrašas parengtas remiantis iš esmės būtent šiuo šaltiniu. Kaip ten bebūtų, neaišku ir, ar turėta vilčių bei ambicijų šiuos duomenis paskelbti. Rankraščio pavadinimas tik iš dalies atspindi jo turinį. Jame daugiausia dėmesio skirta Lietuvos Vyriausiojo Tribunolo pareigūnams išaiškinti. Specialiai šiam reikalui parengtas spausdintas tra-faretas, įdėtas kairėje knygos pusėje, į kurią buvo įrašomos įvairių kadencijų teismo sudėtys. Pagal jį buvo surašomi šie duomenys: kadencijos rūšis (lietuviškoji ar rusiškoji), vieta (Vilnius, Minskas, Naugardukas, Gardinas), metai bei trukmė (pažymint darbo nutraukimo ir atnaujinimo atvejus), pirmininko (maršalkos) bei jo pavaduotojo (vicemaršalkos) pavardės. Toliau vyresnybės seka išspausdinti vaivadijų ir pavietų pavadinimai (pradedant Vilniumi ir baigiant Rėčyca⁶⁵), po jais surašomos iš konkrečios vietos deleguotų teisėjų pavardės, atskirai nurodomas raštininkas, galiausiai minima Dvasinio Tribunolo sudėtis. Pabaigoje įrašomos tais metais minimų advokatų bei kitų pareigūnų – regentų, sukolektorių, kaltintojų (instigatorių), išdininkų, teismo posėdžius sergėjusios Tribunolo Vėliavos vadovų (rotmistro, leitenanto) pavardės. Tačiau kalbant ne apie teisėjus, kitų pareigūnų išsamesnius sąrašus randame tik XVIII a. antrojoje pusėje, pvz., advokatų iš 1749, 1759, 1787–1791 m., agentų iš 1787, 1790 m. ir pan. Autorius šalia pavardžių žymėdavo asmenų titulus, einamas pareigas, fiksavo kitą informaciją – jei nutrūkdavo teisėjus rinkęs seimelis arba išrinkti asmenys nebūdavo pripažinti išrinkimo legalumo tikrinimo procedūros, pareigos vykdymo metu ar prieš tai mirdavo, neatvykdavo arba nepriekdavo. Pirmieji deputatai minimi jau iš 1583 m. (tiesa, tik 3 pavardės)⁶⁶,

⁶² Dėl numeravimo klaidos trūksta 89, 171–179, 344 puslapių. Daugelis knygos lapų užrašyti, tuščių yra nedaug: 1–86, 1013–1110, 1114–1117, 1125–1169.

⁶³ Išliko ir kiti V. Narbuta ranka perrašyti dokumentai, liečiantys jo giminės istoriją: išrašai iš Strijkovskio ir Dlugošo kronikų (apie Daugėlų giminės pradžią, žr. MABR, f. 124, b. 3, l. 58-v), 1413 m. Horodlės unijos aktas, ten pat, b. 2.

⁶⁴ Рубинштейн С. Ф. Хронологический указатель, с. 526.

⁶⁵ Su viena išimtimi – Brestas ir Pinskas surašyti prieš Naugarduką, nors turi eiti po Oršos ir prieš Mscislavą, plg. *Deputaci Trybunatu Glównego...*

⁶⁶ Apskritai pavardžių įrašyta kiekvienoje kadencijoje, visiškai tušti liko tik septynių kadencijų lapai (1582, 1584, 1587, 1590, 1624, 1641, 1707 m.)

o iš XVI a. bent kiek pilniau užpildytos tik kelios kadencijos (1589, 1593, 1595, 1599 m.), kuriose išaiškinta nuo trečdaliao iki pusės deputatų. XVII a. sąrašuose tendencijos panašios, o geriausiai pavyko užpildyti tas kadencijas, kurių sąrašus rado Lietuvos Vyriausiojo Tribunolo aktų knygoje⁶⁷, taip pat spausdintuose Vyriausiajam Tribunalui skirtuose įvairių metų „Bylinėjimosi tvarkose“ (1698–1726 m.). XVIII a. sąrašai patys išsamiausi, labiausiai išsiskiria to amžiaus pradžios ir pabaigos kadencijos⁶⁸. Geriausiai buvo atskleistos maršalkų bei raštininkų pareigybės. Ne ką mažiau įdomūs duomenys buvo fiksuojami dešiniajame knygos lape arba šablono kitoje pusėje. Visų pirma joje įrašyti kitų LDK teismų pareigūnai: įvairių paviatų žemės ir pilies teismų atskirų metų sudėtys⁶⁹, Vilniaus ir Žemaitijos kaptūrininkų (1669, 1696, 1763 m.), Lietuvos Iždo (1705–1707, 1709), Vyriausiojo Lietuvos teismo (1797–1801) sudėtys. Čia taip pat surašytos Lietuvos Vyriausiojo Tribunolo teisėjų pavardės, dėl kurių kilo abejonių arba nežinota, iš kurio pavieto buvo deleguoti, nuorodos į šaltinius bei įvairaus turinio dokumentų signatūros su trumpu jų apibūdinimu. Neaišku, kokių principu buvo vadovautasi, bet matyti, jog siekta visų pirma surinkti duomenis, liečiančius Lietuvos Vyriausiojo Tribunolo istoriją. Tad registruoti išrinkimo deputatais į šį teismą patvirtinimai (kredensai), protestai prieš neteisėtai išrinktą deputatą, teismo darbo limitacijos ir atnaujinimo dokumentai, magistrato skirtų mūrinamių apsistoti teisėjams Vilniuje sąrašai, aktų knygoje rastos spausdintos „Bylinėjimosi Vyriausiajame LDK Tribunale tvarkos“ ištraukos, kiti šio teismo darba, santykius su kitomis institucijomis atspindintys dokumentai, taip pat įvairiose kanceliarijose gaisrų padarytus praradimus⁷⁰. V. Narbutą domino ir politinio (seimelių instrukcijos pasiuntiniams į seimus, manifestai, konstitucijų projektai) bei karinio pobūdžio dokumentai (universalai, susitarimai su kariuomene, etmonų veiklos medžiaga, švedų ir rusų kariuomenių niokojimai LDK teritorijoje). Gana daug medžiagos yra susijusios su Vilniaus miesto istorija (karalių privilegijos, su 1669 m. Vilniaus magistrato instrukcija pasiuntiniams į Seimą, su metropolito jurisdikcijos susiaurinimu, evangelikų šventovės užpuolimu, gaisrais ir kt.); perrašytos buvo įvairių tikėjimų maldos namų fundacijos bei kiti įdomesni dokumentai (išrašai iš Lietuvos Metrikos, didesnių valdų inventoriai, testamentai, bylų rejestrų, karalių privilegijos ir kiti raštai, laiškai, bylų nuosprendžiai). Prie kai kurių nuorodų autorius prirašydavo, jog dokumentas yra įdomus, arba kad jį reikia perrašyti. Įdomu tai, kad daug iš jo paminėtų dokumentų, galbūt net pasinaudoję jo ranka darytais nuorašais, XIX a. antroje pusėje paskelbė Vilniaus archeografijos komisija.

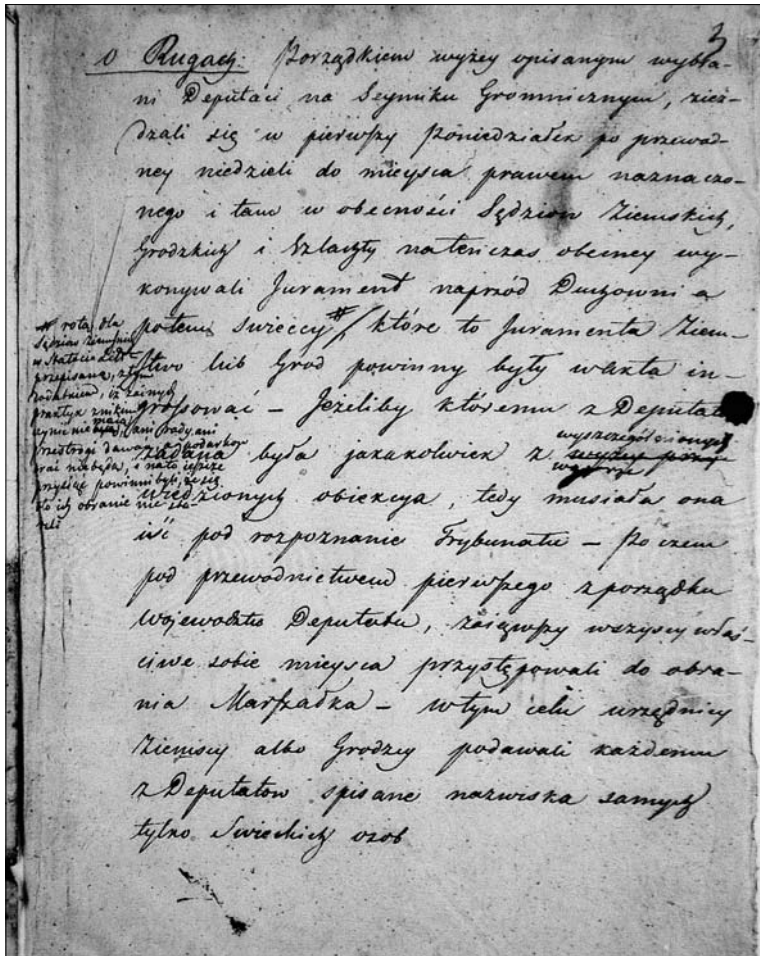
Paminėtini ir kiti, po sąrašų ištaisai surašyti duomenys: iš Lydos Narbutų rankraštinės knygos perrašytas Lietuvos Vyriausiojo Tribunolo maršalkų sąrašas, 1790 m. Tribunolo vėliavos sudėtis (etatai ir atlyginimai), mirties nuosprendis Mykolo Volodkovičiaus byloje bei lietuvių bajorų pavardžių su prievardžiais sąrašas.

⁶⁷ Keistoka, bet tokių sąrašų būta ne tiek jau ir daug – 1615, 1626, 1645, 1662, 1680, 1689–1695, 1699 m.

⁶⁸ Geriausiai užpildytos šių metų kadencijos: 1701–1704, 1712–1720, 1724–1726, 1788–1791 m.

⁶⁹ Daugiausia duomenų surinkta apie Vilniaus (1574–1667), Ašmenos (1584–1803) ir Trakų (1571–1688) pavietus, o iš kitų vietų pateikti tik pavienių metų faktai (Naugardūko, Lydės, Kauno, Breslaujės, Minsko, Oršos, Ukmergės ir Upytės).

⁷⁰ Kai kur parašė ir jo būdą charakterizuojančių pastabų, pvz., pažymėjęs dokumentą apie 1735 m. Lietuvos Vyriausiojo Tribunolo teisėjų kyšių ėmimo atvejį, nuo savęs pridūrė „Pasirodo, kiekvienoje tautoje yra žmonių, kurie pinigų vertina labiau nei dorovę“, žr. MABR, f. 255, b. 1294, l. 718.

Vincenzo Narbuto rankraščio apie Lietuvos Vyriausiąjį Tribunalą fragmentas, LVIA, f. 8, ap. 2, b. 47, l. 3

Matyti, jog knygos pobūdį nulėmė turimų dokumentų specifika. Pirmasis ir pagrindinis šaltinis, kuriuo autorius pasinaudojo, yra Lietuvos Vyriausiojo Tribunalo aktų, sprendimų bei protokolų knygos – po ranka buvęs milžiniškos apimties ir daugybės svarbių faktų rinkinys. Pasinaudota ir šalia buvusiais kitų kanceliarijų veiklos vaisiais – Išdo komisijos ir Išdo Tribunalo, Baro ir Targovicos konfederacijų, Vyriausiojo Lietuvos Teismo knygomis, bet tik fragmentiškai⁷¹. Vienas paslaptlingiausių panaudotų šaltinių yra kažkokie žinomo Ukmergės apskrities maršalkos (1814–1820 m.) Adomo Žagelio užrašai („w notatkach Żagiella“⁷²). A. Žagelis tada garsėjo kaip kultūrininkas ir senovės mylėtojas, buvo sukaupęs gausią senienu (senų knygų, rankraščių, užrašų, monetų, medalių) kolekciją⁷³, istoriografijoje minėtas 1820 m. jo sudarytas ukmergiškių bajorų giminių bajorystės išvadų raštų sąvadas⁷⁴. Šaltinio pavadinimas bei paminėjimo aplinkybės rodo, jog tai būta nedidelės apimties užrašų, kuriuose pamečiui bu-

⁷¹Tai buvo: Porządek sądzienia spraw w Trybunale W. Ks. L. (1698, 1713, 1724 m.), Przywitanie Trybunału (1725), Полное собрание законов Российской империи с 1649 года, 1830, t. 24.

⁷²Pvz., MABR, f. 255, b. 1294, l. 337a, 430 ir kt.

⁷³A. Žagelis T. Narbutui, Radziniai, 1836 03 12, MABR, f. 18, b. 185, l. 205. Plg. taip pat Simono Daukanto raštai. Laiškai Teodorui Narbutui. Epistolinis dialogas, p. 129, 301.

⁷⁴Bairašauskaitė T. Lietuvos bajorų savivalda XIX a. pirmojoje pusėje, Vilnius, 2003, p. 164–165. Dabar šis sąvadas saugomas LVIA, f. 708, ap. 2, b. 1.

vo užrašomas Ukmergės pavietui tais metais Lietuvos Vyriausiąjame Tribūnole atstovavęs asmuo, teikiant papildomos informacijos apie teismo pirmininką (maršalką), kartais ir jo pavaduotoją bei raštininką. Tai nebuvo išsamus sąrašas, jame daug klaidų, tačiau pasinaudojimas juo liudija V. Narbuto kontaktus.

Bendrai įvertinant aptariamą rankraštį ir pripažįstant visus jo trūkumus – klaidas, fragmentiškumą ir kt., galima visgi teigti, jog nieko panašaus lietuvių istoriografijoje tada, o ir daug vėliau, nebuvo padaryta. Galima jį lyginti su amžininku K. Niesieckio ir kiek vėlesnio J. Wollfo LDK centrinių pareigūnų sąrašais, kurie buvo ne ką mažiau netikslūs. Užtenka pasakyti, jog jo surinkti duomenys apie Lietuvos Vyriausiojo Tribūnalo pareigūnus (išskyrus XVIII a. teisėjus ir XVI a. pab. žemės teismų pareigūnus) ir šiandien nėra eksponuojami ar plačiau žinomi istoriografijoje.

c) Bychoveco kronikos korektūra

R. Griškaitė minėjo, jog Teodoras Narbutas, daugiatomės „Lietuvių tautos istorijos“ autorius, buvo pasamdęs V. Narbutą kaip korektorių Bychoveco kronikai, kuris turėjo rūpintis jos leidyba⁷⁵. Nėra tiksliai žinomos aplinkybės, kuriomis jie susipažino, bet T. Narbutas laiške Simonui Daukantui rašė, jog V. Narbutą jam rekomendavo gubernatorius Aleksejus Semionovas⁷⁶. Tiesa, šis bendradarbiavimas buvo ne visai sėkmingas. Spaudai parengtą Kronikos rankraštį T. Narbutas perdavė dar 1843 m. liepos mėnesį, tačiau darbas buvo užbaigtas tik 1846 m.

Darbo eigą leidžia bent iš dalies pasekti V. Narbuto ir gydytojo Aniceto Renjė laišakai Teodorui Narbutui, rašyti 1844 m. pradžioje–1845 m. viduryje. Pirmojo žinomi septyni laišakai (visi 1844 m.), antrasis savo laiškuose dažnokai informavo apie Kronikos spausdinimo reikalus. Nors spaudai parengtą Bychoveco kronikos rankraštį V. Narbutas gavo 1843 m. liepos mėnesį⁷⁷, bet apie spausdinimą pradėta kalbėti daugiau nei po pusmečio. 1844 m. vasario 15 d. V. Narbutas rašė į Šiaurius:

„Mačiausi su Rubinu kalbėjau apie litografijos atlikimo sąlygas, į ką atsakė, jog pasiels remdamasis pateikta informacija – spausdinti pradės nuo kito sekmadienio po savaitės. Tad prašau prieš šį terminą atsiųsti man rankraščio originalą“⁷⁸.

Rankraštis buvo pasiųstas per kunigą Semašką ir A. Renjė, o pastarasis taip aprašė perdavimo aplinkybes:

„Bychoveco kroniką įteikiau, bet, manau, jog ponas Vincentas nesubtilaus nepasitikėjimo įžeistas, sakė, jog ne tokie daiktai jo rankose ir tiek pats pasišvenčia vien iš geros valios užsiimdamas nuobodžia ir varginančia korektūra. [...] Ir tiesa, jog dažnai reikia pažinoti žmones, nes nepasitikėjimas žiauriai įžeidžia ir tai yra nemalonus jausmas kiekvienam padoriam žmogui, kiekvienam, jaučiančiam savo orumą“⁷⁹.

⁷⁵ Simono Daukanto raštai. Laiškai Teodorui Narbutui. Epistolinis dialogas, p. 65.

⁷⁶ Ne visai aišku, ką turėjo omenyje A. Renjė 1844 m. balandžio 25 d. rašydamas Teodorui Narbutui: „iš tikrųjų Ponas Vincentas (Narbutas) pasirodė dideliu (senienų?) mylėtoju“ (prawdziwie Pan Wincenty wielkim miłośnikiem (starożytności?) okazał się“), žr. MABR, f. 18, b. 185, l. 420. Galbūt šiais žodžiais jį T. Narbutui apibūdino gubernatorius?

⁷⁷ Simono Daukanto raštai. Laiškai Teodorui Narbutui. Epistolinis dialogas, p. 85.

⁷⁸ MABR, f. 18, b. 185, l. 91-v.

⁷⁹ 1844 II, A. Renjė, T. Narbutui, ten pat, l. 429.

V. Narbutas, priėmęs originalą, patarė dėl jo visiškai nesijaudinti, nes: „*mano rankose nepražus, o po išspausdinimo bus visas gražintas*“⁸⁰. Tačiau T. Narbutas ne visai juo pasitikėjo, todėl A. Renjė ir toliau turėjo jį raminti, teigdamas, jog V. Narbutas visai negalvoja pasilikti svetimo daikto, jokiomis vagystėmis jis niekada anksčiau nesiveržęs⁸¹. Tuo metu, kovo mėnesio pradžioje, pranešta apie prasidėjusį spausdinimą, tačiau dar nebuvo prieita iki korektūros. Balandžio mėnesį dar nebuvo atspausdinta nė vieno lanko, o ir vėliau darbas vyko vangiai – V. Narbutui gegužės–birželio mėnesiais teko užsiimti Lietuvos Vyriausiojo Tribunolo archyvo perkraustymu, sutrukdė ir „*asmeniniai reikalai*“. Tų metų rugpjūčio pradžioje jis informavo, jog jau yra ištaisęs penkis lankus, keturis „*švariai atspausstus lankus*“ T. Narbutui išsiuntė rugpjūčio 15 d., dar du – rugpjūčio 26 d.⁸² Bet toliau darbas ir vėl užstrigo. A. Renjė T. Narbuto prašymu turėjo dažnokai keliauti (kaip pats rašė „*pusanthro varsto*“) ir domėtis leidybos reikalais, prašyti skubinti korektūrą. Iš jo laiškų matyti, jog 1844 m. pabaigoje V. Narbutas dažnokai laiką leido kaime pas savo sužadėtinę, ruošėsi vestuvėms, o darbas beveik nejudėjo iš vietos. Kitų metų pradžioje iškilė kita problema – spaustuvėje baigėsi popierius ir teko ilgokai laukti, kol bus atvežtas. V. Narbutas, A. Renjė teigimu, ir toliau daugiausiai laiko leido kaime, kol pagaliau balandžio pradžioje iš jo pareikalauta gražinti Kronikos rankraštį ir kažkokį herbyną⁸³. Nežinia, kaip toliau klostėsi leidybos reikalai, bet faktas tas, jog knyga dienos šviesą išvydo tik 1846 m.⁸⁴

Šiame bendravime pastebimas V. Narbuto kaip tarpininko vaidmuo: gubernatoriui A. Semionovui perdavė T. Narbuto siųstą veikalą, pastarąjį informavo apie Justino ir Bronislovo Narbutų susitikimą su gubernatoriumi, svarbesnius įvykius Vilniuje ir valdžios sumanymus, T. Narbuto parengto „Don Kichoto“ lenkiškojo vertimo išspausdinimo galimybes, Simono Daukanto apsilankymą Vilniuje. Tuo tarpu pats iš T. Narbuto gaudavo tuomet Druskieniuose leidžiamo žurnalo „*Ondyna Druskienickich Źródła*“ numerius⁸⁵. Tačiau ilgas ir sudėtingas Kronikos spausdinimo reikalas tikriausiai jų bendravimą nutraukė visam laikui.

Išliko labai nedaug užuominų apie V. Narbuto kontaktus su žymesniais to meto mokslo, kultūros žmonėmis. Dirbdamas valdžios struktūrose, jis žinojo, kas dėjosi gubernatūroje, o artimai draugaudamas su įtakingu A. Marcinovskiu, galėjo pažinoti asmeniškai žymiausius to meto veikėjus. Bendravo su Lietuvos istorijos tyrinėtoju Mikalojumi Malinovskiu, 1844 m. vasarą susitiko su Simonu Daukantu, su kuriuo gana atvirai šnekėjosi istorijos šaltinių publikavimo ir kitais mokslo klausimais⁸⁶.

⁸⁰ 1844 III 10, V. Narbutas T. Narbutui, *ten pat*, l. 92–93.

⁸¹ Pastebėtina, jog ir toliau T. Narbutas visą laiką nepasitikėjo savo korektoriumi. Jis manė, jog V. Narbutas neigiamai jį charakterizavo Simonui Daukantui, dėl savo draugystės su žinomu Vilniaus leidėju A. Marcinovskiu specialiai vilkino darbą. Su pastaruoju T. Narbutas konfliktavo dėl užsitęsusių „Lietuvių tautos istorijos“ dešimtojo tomo spausdinimo ir Bychovco kronikos leidimo teisių atidavimo kitam leidėjui (Rubenui Rafalovskiiui). Tuo tarpu A. Renjė visada bandė šią nuomonę paneigti, teigdamas, jog V. Narbutas dėl lėto darbo nekaltas, jog negirdėjęs, kad jis bent pusę lūpų neigiamai būtų atsiliepęs apie įžymų istoriką, žr. *MABR*, f. 18, b. 185, l. 402, 406, 408, 431.

⁸² Šalūga R. Bychovco kronika, *Lietuvos TSR Mokslų Akademijos darbai, Serija A*, 1959, nr. 1 (6), p. 152.

⁸³ 1845 IV 8, A. Renjė T. Narbutui, *MABR*, f. 18, b. 185, l. 408.

⁸⁴ Narbutt T. *Pomniki do dziejów litewskich*, Wilno, 1846.

⁸⁵ T. Narbutas buvo vienas iš šio leidinio sumanytojų ir pagrindinių autorių.

⁸⁶ Plačiau žr. *Simono Daukanto raštai. Laiškai Teodorui Narbutui. Epistolinis dialogas*, p. 64–66.

d) Rašinys apie Lietuvos Vyriausiąjį Tribunalą

Lietuvos Vyriausiojo Tribunolo profesionalūs tyrimai prasidėjo prieš šimtą metų. Pirmuoju šios temos veikalu yra laikomas 1901 m. pasirodęs Ukrainos istoriko Mikolajaus Jasinskio kūrinys, pavadintas „Lietuvos Vyriausiojo Tribunolo kilmė“⁸⁷. Autorius po pavadinimu užrašė „I dalis“, nes, kaip pabrėžė knygos įvade, ateityje planavo išleisti ir antrąją dalį, skirtą šio teismo organizacijos ir kompetencijos analizei. Šio sumanymo autoriui, deja, nepavyko įvykdyti⁸⁸. Šioje knygoje iš esmės kalbama apie laikotarpį iki Lietuvos Vyriausiojo Tribunolo įkūrimo. Tuo tarpu pirmasis, aprašęs šio teismo organizaciją, kompetenciją ir iš dalies funkcionavimą, buvo kitas rusakalbis istorikas Fiodoras Leontovičius. Šis autorius 1910 m. Teisingumo ministerijos leidžiamame žurnale šalia Asesoriaus, Išdo, Etmono, Seimo teismų charakteristikų pristatė ir Lietuvos Vyriausiojo Tribunolo problematiką⁸⁹. Istorikas, pasinaudojęs daugiausia normatyviniais dokumentais (Seimų įstatymais, išdėstytais „Volumina Legum“ rinkiniuose, Lietuvos Vyriausiojo Tribunolo nuostatomis ir III Lietuvos Statutu), pateikė šios institucijos visuminį vaizdą – teismo įkūrimo aplinkybes, organizacijos ir funkcionavimo pagrindus (sudėtį ir darbo laiką, deputatų ir maršalkos rinkimus), daug vietos skyrė jo kompetencijai aptarti, šalia paminėdamas ir Dvasinio Tribunolo sudėtį bei kompetenciją.

Tačiau LMAB RS Narbutų giminės fonde saugomas dokumentas „Trumpa istorinė apybraiža apie LDK Vyriausiąjį Tribunalą“⁹⁰ leidžia visai kitaip pažvelgti į šią problemą. Nors rankraščio autorius liko neįvardintas, o datuotas taip pat labai plačiai (XIX a.), tačiau, palyginus jį su aukščiau minėtu deputatų sąrašu, matyti, jog abu parengė tas pats asmuo – V. Narbutas. Tad Tribunolo istoriografijos pradžia nusikelia daugiau kaip pusę amžiaus atgal.

Saugomoje byloje tvarkytojo sunumeruoti 58 lapai, kurie iš pirmo žvilgsnio yra padriki juodraštiniai užrašymai⁹¹. Atlikus tyrimą, paaiškėjo, jog rašinyje iš esmės galima išskirti tokia seka einančias V. Narbuto įvardintas dalis: Tribunolo įsteigimas; Tribunolo darbo vietos ir laikas; Tribunalų padalijimas ir teisėjų išrinkimas; Apie patikras; Apie maršalką; Apie Tribunolo raštininką; Advokatai; Apie bylas ir rejestrus; Bendros taisyklės ir tradicijos. Konstatuotina, jog, nepaisant nesistemingumo, autorius parašė viską, ką buvo sumanęs. Kiekviena dalis buvo bent porą kartų redaguota, tačiau švariai perrašytos tik dvi pirmosios. Pažymėtina, jog tekstas rengtas lenkų kalba, o tik vėliau parašytos dalys verstos į rusų kalbą.

Trumpojo rašinio autorius pasinaudojo daugiausia XVIII a. išleistais šaltiniais ir autorių darbais. Tai „Volumina Legum“ esančios Seimų konstitucijos, Tribunolo nuostatos, įvairūs To-

⁸⁷ Ясинский М. Н. Главный Литовский Трибунал, Вып. 1. Происхождение Главного Литовского Трибунала, Киев, 1901.

⁸⁸ Archyvas, po M. Jasinskio mirties perėmęs jo dokumentus, jokio panašaus rankraščio nemini, žr. *Особові архівні фонди інституту рукопису. Путівник*, Київ, 2002, с. 650–652. Tikriausiai antroji dalis iš viso nebuvo parašyta, matyt, daug laiko atėmė darbas Universiteto administracijoje, nes ėjo Kijevo universiteto prorektorius (1901, 1912–1917 m.) ir teisės fakulteto dekanas (1910 m.) pareigas.

⁸⁹ Леонтович Ф. Центральные судебные учреждения в Великом Княжестве Литовском до и после Люблинской унии, *Журнал Министерства Юстиции*, 1910, нр. 2, с. 186–226.

⁹⁰ Krótki rys historyczny o Sądzie Głównym Trybunalskim w W(ielkim) Ks(ięstwie) Lit(ewski)m, *MABR*, f. 124, b. 3, l. 58.

⁹¹ Plačiau rankraštis bus apibūdintas atskiroje publikacijoje.

mo Umiaslovskio, Tadeusza Czackio, Władysława Łubieńskiego, Wincento Skrzetuskiego, Teodoro Ostrowskio, Aleksandro Korowickio, Gottfriedo Lengnicho veikalai.

Verta trumpai apžvelgti šių dalių turinį. Pirmoji dalis skirta šio teismo įkūrimo aplinkybėms aprašyti, bet ji mažiausiai originali, beveik pažodžiui nurašyta iš A. Korowickio⁹². Joje parodyta, kaip valdovai XVI a. pirmojoje pusėje siekė atsikratyti aukščiausio teisingumo vykdymo teisės ir pareigos, kol galų gale, karaliaujant Steponui Batorui, Lenkijoje ir Lietuvoje buvo įkurti Vyriausieji Tribunolai. Antrojoje dalyje, remiantis daugiausia Seimų konstitucijomis, pristatytos Tribunolo darbo kadencijos ir laikas, jų pokyčiai iki pat 1775 m.⁹³. Kalbant apie Tribunolo rūšis, trumpai paminėti Išdo ir Dvasinis Tribunolai, o daugiau dėmesio skirta teisėjų rinkimo procedūrai, išvardinti kriterijai ir reikalavimai siekiantiesiems šių pareigų. Toliau rašyta apie kasmetinį Lietuvos Vyriausiojo Tribunolo įsteigimo ceremonialą, teisėjų išrinkimo legalumo tikrinimą, maršalkos rinkimus ir šio posto charakteristiką, taip pat raštininkų ir advokatų darbo aplinkybes. Kalbant apie maršalkos išrinkimą, ši procedūra aprašyta taip: žemės arba pilies pareigūnai paduodavo teisėjams iš eilės surašytų visų teisėjų pavardžių sąrašą, kuris buvęs įkirptas taip, kad kiekvienas galėtų lengvai išimti pavardę to, kuris jam atrodė tinkamiausias eiti garbingas maršalkos pareigas. Raštelį reikėdavo įmesti į specialiai šiam reikalui žemės teismo pateiktą skrynią, o vėliau vyko balsų skaičiavimas. Tačiau toks aprašymas egzistuoja tik Karūnos Tribunolo istoriografijoje⁹⁴, tad nežinia, ar atitinka realią Lietuvos Tribunolo situaciją. Taip pat mažai originali yra ir dalis apie rejestrus bei bylas. Ji beveik pažodžiui nurašyta, tiesa, išverčiant lotyniškus intarpus iš Tomo Umiaslovskio veikalo⁹⁵, kuriame užfiksuota tik 1764 m. įtvirtinta situacija. Darbą baigia nedidelė savo apimtimi dalis, pavadinta „Bendros taisyklės ir tradicijos“, kurioje pateiktos pavienės žinutės apie Tribunolo sprendimų neliečiamumą, raštininko pareigybę ir Tribunolo knygas, Tribunolo Vėliavą, tarpvaldžių specifiką ir apie vyriausius teismus Lietuvoje po jos inkorporavimo į Rusijos imperijos sudėtį.

Be šių dalių, byloje yra ir keletas nenaratyvinio pobūdžio dokumentų, kurie teikia papildomų įrodymų, jog teksto autoriumi yra būtent V. Narbutas. Tai Lietuvos Vyriausiojo Tribunolo maršalkų iš seniausiojo laikotarpio (1581–1638) sąrašas, Tribunolo archyvo sudėties aprašymas, išrašai iš Strijkovskio ir Dlugošo kronikų (kuriuose užfiksuotos žinios apie Daugėlų Narbutų giminės kilmę) bei kita.

Vienas svarbiausių, bet dar nepaminėtų bylos tekstų, yra tik lenkiškai parašyta dalis „Apie senojo Tribunolo papročius“, kuri skiriasi nuo likusio teksto rašysena ir pobūdžiu. Iš teksto aišku, jog čia panaudotas žodinis šaltinis. Šioje atkarpoje pasakota apie tribunolo deputatų rinkimus, išrinkimo legalumo tikrinimą, teisėjų pasiskirstymo posėdžių kambaryje tvarką, vietą kitų teisme dirbančių pareigūnų – advokatų ir jų padėjėjų (agentų), kaltintojų (instigatorių), vaznių (jenerolų), teismą saugančios apsaugos (Tribunolo Vėliavos). Toliau pristatyta Dvasinio Tribunolo sudėtis, paminėta garsi Mykolo Volodkovičiaus sušaudymo byla, pabrėžtas Tribunolo, kaip aukščiausio teismo instancijos (iš kurios nebegalima apeliuoti),

⁹² Plg. Korowicki A. *Proces cywilny litewski*, Wilno, 1826, p. 63–64.

⁹³ Vėlesnių metų konstitucijos buvo išspausdintos tik po V. Narbuto mirties.

⁹⁴ Žr. Łubieński W. *Historia polska*, Wilno, 1763, p. 251–252.

⁹⁵ Žr. *Sądowy process czyli sposób prawowania się w Trybunale i wszystkich subselliach Wielkiego Księstwa Litewskiego*, ed. 8, Wilno, 1787, p. 74–78.

pobūdis. Pasakota apie bylų vedimo tvarką, nuosprendžių skelbimo principus, kitas teismo darbo aplinkybes. Nusakyta tvarka, kaip turėjo elgtis proceso šalys teisme ir kurią palaikė Tribunolo Vėliavos nariai, vaikščiodami po miestą ir įkalindami kiekvieną triukšmautoją, kiti kasdienio elgesio pavyzdžiai. Apskritai imant, čia pateikta daug svarbių momentų, kurių nepavyktų atskleisti, naudojantis kitais žinomis šaltiniais⁹⁶. Taip galėjo papasakoti tik pats ten buvęs asmuo, nes panašių atsiminimų išspausdinta iki šiol nebuvo. Ši teksto atkarpa nėra pakankamai tvarkinga. Prie tų pačių dalykų grįžtama įvairiose teksto vietose, tos pačios žinios kartojasi. Nesant jokių užuominų, beveik neįmanoma pasakyti, kas galėtų būti šių atsiminimų autorius. Tik tai, kad aprašytas vaizdas atitinka situaciją po 1775 m., kada rusiškoji kadencija buvo perkelta į Gardiną, ir dažnas kalbėjimas apie advokatus (jie paminėti bent šešis kartus) leidžia manyti, jog tai galėjo būti paskutiniaisiais metais jame advokatavęs asmuo⁹⁷.

Keltinas klausimas – kada ir kokiam tikslui rengtas rašinys bei kodėl liko tik jo juodraštinis variantas? Galima tik spėti, jog buvo rengtas anksčiau minėtam šaltinių rinkiniui. Tai liudytų šalia lenkiškai parašyto teksto vertimo į rusų kalbą pateikimas. Tokio pat principo laikytasi ir „Senujų diplomatų ir aktų rinkinio“ įvade. Prisimintina ir tai, jog pagrindinis laikinai įkurtos Vilniaus archeografijos komisijos uždavinys buvo peržiūrėti Lietuvos Vyriausiojo Tribunolo knygas, tačiau galutiniame variante iš beveik dviejų šimtų išspausdintų dokumentų vos keletas buvo išrašyti iš šio teismo aktų knygų, o visi likusieji iš originalų. Todėl logiška, jog komisijos darbo pradžioje galėta galvoti apie trumpos svarbiausio XVI–XVIII a. LDK teismo istorijos parašymą, bet dėl nežinomų priežasčių šios minties atsisakyta ir rašinys net nespėtas švariai perrašyti. Nepaisant to, penktasis XIX a. dešimtmetis tampa Lietuvos Vyriausiojo Tribunolo istoriografijos pradžia.

Apibendrintai galima teigti, jog, nepaisant to, kad autoriui nepavyko išsamiai atskleisti nė vienos paliestos problemos, tačiau rašinys yra gana kokybiškas ir pateikto visuminio įstaigos vaizdo prasme buvo viršytas tik 1927 m. Augustino Janulaičio⁹⁸. Nors dauguma rašinio dalių prarado savo mokslinę pažintinę vertę, bet pats Vincentas Daugėla Narbutas nusipelno pirmojo Lietuvos Vyriausiojo Tribunolo tyrinėtojo vardo, o rašinys vertas publikuoti kaip istoriografijos paminklas.

Išvados

XIX a. intelektualinės veiklos kontekstas vis dar išlieka ta sritis, kurioje galimi nemaži atradimai. Mažiau žinomų žmonių veiklos ištyrimas atskleidžia aplinką, kurioje veikė ir pačios iškiliausios asmenybės, kartais leidžia pakoreguoti konkrečios tematikos tyrinėjimų pradžia.

Iki šiol V. Narbuto asmuo nesulaukė didesnio istorikų dėmesio, o istoriografijoje dažniausiai kartoti tie patys, neretai klaidingi, jo gyvenimo faktai. Surasti negausūs su juo susiję dokumentai

⁹⁶ Beje, senų žmonių pasakojimai minėti ir Lietuvos Vyriausiojo Tribunolo deputatų sąrašuose, žr. *MABR*, f. 255, b. 1294, l. 824.

⁹⁷ Įdomu, jog šiuos kriterijus atitinka aukščiau minėtas Adomas Žagelis, 1786–1791 m. dirbęs Lietuvos Vyriausiojo Tribunolo advokatu, žr. *Wiadomość stancji j. ww. deputatów na Trybunał Główny W. Ks. Lit. kadencji grodzieńskiej 1789 roku obranych (spaudinys); Wiadomość stancji j. ww. deputatów na Trybunał Główny W. Ks. L. kadencji wileńskiej roku 1791 obranych (spaudinys).*

⁹⁸ Janulaitis A. *Vyriausias Lietuvos Tribunalas XVI–XVIII a.*, Kaunas, 1927.

atskleidė svarbių duomenų. Iš jo gyvenimo ir veiklos analizės matyti, jog tai buvo dar vienas XIX a. neeilinės erudicijos istorijos mylėtojas, nusipelnęs Lietuvos istorijos mokslo raidai.

Iš pradžių padaręs valdininko karjerą, vėliau, pradėjęs dirbti Lietuvos Vyriausiojo Tribunolo archyve, aktyviai veikė ir istorijos mokslo srityje. Būdamas archyvo vedėju, peržiūrėjo jo fondus, padarė kai kurių knygų apyrašus, jo vaidmuo buvo vienas didžiausių rengiant 1843 m. pasirodžiusį šaltinių rinkinį.

Daugelio pažinčių ir plačių interesų dėka V. Narbutui teko bendrauti su žymiais to meto kultūros, mokslo asmenimis. Jis buvo pagrindinis Bychoveco kronikos korektorius, rūpinosi šaltinių leidimo reikalais, domėjosi naujausiomis istorijos mokslo tendencijomis.

Jo parengtas analogo Lietuvoje neturintis Lietuvos Vyriausiojo Tribunolo pareigūnų sąrašas bei apie šią instituciją rengtas atskiras straipsnis suteikia jam šios problematikos tyrimo pradininko vardą, taip paankstinant šią datą bent pusę amžiaus.

V. Narbuto nepabaigtas ir nepaskelbtas rašinys apie Lietuvos Vyriausiąjį Tribunalą yra aukšto mokslinio lygio, teikia vertingos informacijos ir turėtų būti kritiškai parengtas ir išspausdintas. V. Narbuto gyvenimas ir kūryba reikalauja tolesnių istorikų paieškų archyve.

Straipsnio rankraštis gautas 2007 11 19, serijos „Lietuvos valsčiai“
Mokslo darbų komisijos įvertintas 2008 05 19, skelbti parengtas
2009 01 06.

Straipsnis numatomas spausdinti „Lietuvos valsčių“ serijos monografijoje
„Gelvonai“ (vyr. redaktorė ir sudarytoja *Vida Girininkienė*).

Straipsnio kalbos redaktorius *Albinas Masaitis*, korektorė *Rasa Kašėtienė*,
anglų k. redaktorius, vertėjas *Aloyzas Pranas Knabikas*.

Straipsnio priedai, skelbiami atskirai – specializuotuose skyriuose:

1. Straipsnio santrauka ir jos vertimas į anglų kalbą.
2. Žinios apie autorių.

© Skelbiant ar bet kokiū būdu panaudojant bet kurį svetainės www.llt.lt tekstą ar jo dalį kartu su juo privaloma skelbti interneto svetainės „Lietuvos lokaliniai tyrimai. www.llt.lt“ visą nesutrumpintą pavadinimą, straipsnio autorių, straipsnio pavadinimą, „Lietuvos valsčių“ serijos ir monografijos, kuriai straipsnis parašytas, pavadinimus bei straipsnio paskelbimo svetainėje www.llt.lt datą.